

स्व. परम पूज्य आचार्यदेव श्री मुक्तिदर्शनसूरिञ्च मडाराजनुं
अंतिम प्रवचन

संपादक
आचार्यश्री विजय मडाओधिसूरि मडाराज

આવૃત્તિ : પ્રથમ મૂલ્ય : સદ્વાંચન નકલ : ૩૦૦૦

પ્રાપ્તિસ્થાન :

મુંબઈ :

મૌલિકભાઈ મોદી,

૮૩/૮૪, રત્નજ્યોત ઈન્ડ. એસ્ટેટ, ઈર્લા ગૌનાથાન લેન,
વીલે-પાર્લે (વે.) મુંબઈ-૫૬. મો. ૯૮૨૦૫૦૦૭૨૦

સુરત :

કેતનભાઈ ડી. શાહ

એ-૧૦૦૧, મેઘધનુષ્ય એપાર્ટમેન્ટ, સરેલાવાડી

ઘોડદોડ રોડ, સુરત.-૩૯૫૦૦૧. મો. ૯૮૨૫૬૫૦૬૦

અમદાવાદ :

હેમેન્દ્રભાઈ શાહ

‘બુક્સેલ્ફ’ ૧૬, સી.ટી. સેન્ટર,

સ્વસ્તિક ચાર રસ્તા પાસે, નવરંગપુરા,

અમદાવાદ. ફોન : ૯૮૨૫૦૬૧૯૩૦

મુદ્રક : કિરીટ ગ્રાફીક્સ : મો. ૯૮૯૮૪૯૦૦૯૧

અધ્યાત્મની યાત્રાનો મહાયાત્રી

ભરૂચ જિલ્લાના પાલેજ ગામના વતની સુશ્રાવિકા શાંતાબેન પન્નાલાલને ત્યાં વિ. સં. ૨૦૦૫ના માગસર વદ-દ્વિતીયા દિવસે ગતજન્મની યોગ-અધ્યાત્મની અધૂરી સાધનાનો વિકાસ કરવા મહેન્દ્રનો જન્મ થયો.

સહજવૈરાગી મહેન્દ્રએ સ્કૂલ-કોલેજનો અભ્યાસ પૂર્ણ કરી વિ. સં. ૨૦૩૧ના ચૈત્ર વદ-એકમના મુંબઈ-લાલબાગ મધ્યે શાસન-પ્રભાવક પૂજ્ય આચાર્યદેવ શ્રીમદ્વિજય રામચન્દ્રસૂરિ મહારાજના વરદહસ્તે ચારિત્રજીવનનો સ્વીકાર કર્યો. મહેન્દ્રનું મુનિઅવસ્થાનું નામ પડ્યું... પૂ. મુનિશ્રી મુક્તિદર્શનવિજયજી મહારાજ.

મુનિજીવનના પ્રારંભિક વર્ષોમાં પ્રકરણ, કર્મગ્રંથ, ન્યાય આદિનો સઘન અભ્યાસ કરી મુનિશ્રીએ ચારિત્રજીવનના સાતમા વર્ષે વર્તમાન ગચ્છાધિપતિ, શ્રીપ્રેમભુવનભાનુ પટ્ટધર - પૂજ્ય આચાર્યદેવ શ્રીમદ્વિજય જયઘોષસૂરીશ્વરજી મહારાજના ઉપ-નિષદ્ધમાં રહી આગમગ્રંથો અને છોદગ્રંથોનો વિશેષ બોધ મેળવ્યો. સાથે સાથે યોગ અને અધ્યાત્મના ગ્રંથોનું વિશેષ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું. મુનિશ્રીની એ વિશેષતા હતી... કે જે પણ ગ્રંથોનું તેઓશ્રીએ અધ્યયન કર્યું.. તે દરેકની તેમણે સુંદર નોંધ કરી છે. નિશિથસૂત્ર વગેરેની એમણે કરેલી નોંધ આજે પણ અનેક જિજ્ઞાસુ-ઓને ઉપયોગી બને છે.

યોગ્ય સમયે પૂજ્યોના આદેશથી મુનિશ્રી સ્વતંત્ર ચાતુર્માસ કરતા થયા. ચાતુર્માસ દરમિયાન શ્રોતાઓને ધર્મ પમાડવા માટે પ્રવચન એ જ એમનું મુખ્ય મિશન રહેતું, પ્રવચન એ જ એમનો મુખ્ય પ્રોજેક્ટ હતો. અધ્યાત્મની ઉંચામાં ઉંચી વાતોને માર્ગાનુ-સારીના દૃષ્ટાંતો દ્વારા એટલી સરળ બનાવી દેતા... જેથી શ્રોતાઓને

અઘરા પદાર્થો પણ સુગ્રાહ્ય બનતા. એમના પ્રવચનોમાં શ્રોતાઓની સંખ્યા (ક્વોન્ટિટી) કરતા સમજ (ક્વોલિટી) મુખ્ય રહેતી. મધ હોય ત્યાં મધમાખી ખેંચાઈને આવી જાય તેમ સમજદાર શ્રોતાઓ મુંબઈ, સુરત, અમદાવાદ વગેરે શહેરોમાં પૂજ્યશ્રીનું જ્યાં પણ પ્રવચન હોય ત્યાં આકર્ષાઈને આવી જતા. જ્યાં સારા પ્રવચનકારોનો ઉત્સાહ પણ ઓસરી જાય એવા પ્રવચનક્ષેત્રે શુષ્ક ગણાતા સંઘોમાં પણ પૂજ્યશ્રી મેદાન મારી જતા.

ત્રણ શિષ્યોના ગુરુપદે બિરાજમાન થયા બાદ પૂજ્યશ્રી વિ. સં. ૨૦૬૯ના કારતક સુદ ૧૦ના મંગળ દિવસે તૃતીયપદે બિરાજમાન થયા. ત્યારથી જૈન સંઘમાં તેઓશ્રી આધ્યાત્મિક પ્રવચનકાર પૂ. આચાર્યદેવ શ્રીમદ્વિજય મુક્તિદર્શનસૂરીશ્વરજી મહારાજ તરીકે પ્રસિદ્ધ થયા.

વાણીમાં મીઠાશ, સ્વભાવમાં નરમાશ, હૃદયમાં કરુણા, વ્યવહારથી અલિપ્તતા, પરપદાર્થની નિસ્પૃહતા વગેરે અનેક ગુણો જીવનભર માટે પૂજ્યશ્રીની ઓળખ બની રહ્યા.

ગમે તેવા કોલાહલની વચ્ચે પણ તેઓશ્રી આસાનીથી ધ્યાનમાં સરકી જતા. કલાકો સુધી પન્નાસન-સુખાસન મુદ્રામાં બેસી તેઓશ્રી ધ્યાન કરી શકતા. વિભાવદશાથી પર થઈ સ્વભાવદશા-સ્વરૂપરમણતાને પામવા માટે તેઓ સતત પ્રયત્નશીલ રહ્યા.

વિ. સં. ૨૦૭૨નું અંતિમ ચાર્તુમાસ ઉમરા સંઘની અતિ આગ્રહભરી વિનંતીથી સૂરત - ઉમરામાં થયું. ચારે મહિના જિન-વાણીનો વરસાદ વરસ્યો. ઉમરા સંઘ પાવન થઈ ગયો. આગામી ચાતુર્માસ પણ સૂરત મુકામે નક્કી થયું હોઈ શેષકાળ સૂરતમાં જ પસાર કરવાની પૂજ્યશ્રીની ભાવના હતી. અલગ અલગ સંઘોમાં વિચરતા પૂજ્યશ્રી સરેલાવાડી પધાર્યા. પૂજ્યશ્રીના પ્રવચનો સરસ જામ્યા. આચારાંગસૂત્રના આધારે પ્રભુ વીરની સાધનાનું વર્ણન પૂજ્યશ્રીની અસરકારક શૈલીમાં સૂક્ષ્મતમ વિવેચન સાથે ચાલી રહ્યું હતું.

ફાગણ વદ ચોથનું પ્રવચન સ્વસ્થતાપૂર્વક થયું. રાત્રે ૧૧.૦૯ કલાક સુધી જ્ઞાનધ્યાનમાં મગ્ન રહ્યા. ફાગણ વદ પાંચમના સવારે

સ્વાસ્થ્ય અસ્વસ્થ થતા મહાવીર હોસ્પિટલમાં એડમિટ કર્યા.
ટ્રીટમેન્ટ શરુ થઈ. એક વાગ્યા સુધી સારુ વર્તાતું હતું. બપોરે બે
પછી ક્રિટીકલ પોઝીશન થઈ. ડૉક્ટરના પ્રયત્નો નિષ્ફળ ગયા.
પૂજ્ય આચાર્યશ્રી કુલચંદ્રસૂરિમહારાજે અંતિમ નિર્યામણા કરાવી.
બપોરે ૩.૧૦ મિનિટે એમનો આત્મા આગળની સાધનાની પૂર્તિ
કરવા પરલોક ભણી ચાલી ગયો.

એમની અધૂરી સાધનાની જલ્દી પૂર્ણાહુતિ થાય અને તેઓશ્રી
અક્ષયસુખના ભોક્તા બને... એવી મંગળ કામના....

પૂજ્ય આચાર્ય
શ્રી મુક્તિદર્શનસૂરિજી
મહારાજનો
સંક્ષિપ્ત પરિચય

: જન્મ :

૨૦૦૫, માગસર વદ-૬, તા. ૨૧-૧૨-૧૯૪૮, વડોદરા

: દીક્ષા :

૨૦૩૧ ચૈત્ર વદ-૧, તા. ૨૬-૦૪-૧૯૭૫, મુંબઈ-લાલબાગ

: વડીદીક્ષા :

૩૦૩૧, વૈશાખ સુદ-૩, તા. ૧૪-૦૫-૧૯૭૫, મુંબઈ-શ્રીપાલનગર

: ગણિ-પંચ્યાસ :

૨૦૪૩ કારતક વદ-૬, ૨૦-૧૧-૧૯૯૭, પીંડવાડા

: આચાર્ય :

૨૦૬૯, કારતક સુદ-૧૦, તા. ૨૩-૧૧-૨૦૧૨, અમદાવાદ-

જૈનનગર

: કાળધર્મ :

૨૦૭૩, ફાગણ વદ-૫, તા. ૧૭-૦૩-૨૦૧૭, સરેલાવાડી, સુરત.

પ્રસ્તુત છે...

પૂજ્યશ્રીનું અંતિમ પ્રવચન...

આચારાંગસૂત્રના પ્રથમ શ્રુતસ્કંધના પ્રથમ અધ્યયનના આધારે પૂજ્યશ્રીએ આપેલ આ પ્રવચન પ્રાયઃ અક્ષરશઃ સંકલિત કરીને અત્રે રજૂ કરવામાં આવે છે. માટે વાચકોને એ રીતે જ વાંચવા વિનંતી છે.

વર્ષોથી જેઓએ પૂજ્યશ્રીના પ્રવચનોનું શ્રવણ કરેલ છે, તેઓ પૂજ્યશ્રીની શૈલીથી વાકેફ જ છે.

આશા છે....વાચકો પૂજ્યશ્રીના આ પ્રવચનને ખૂબ ઘુંટે... અને આત્મકલ્યાણના પંથે આગળ વધે.

: પ્રવચન સ્થળ :

સરેલાવાડી, સુરત.

: પ્રવચન સમય :

સવારે ૯-૩૦ થી ૧૦-૩૦

પળયા વીરા મહાવીહિં

-આચારાઙ્ગસૂત્ર : ૧/૧/૩/૨૦

- આ મોક્ષમાર્ગ ઘણા

વીર મહાત્માઓ વડે અનુસરાયેલ છે.

અંતિમ પ્રવચન

ગઈકાલનું સૂત્ર જોયા પછીથી નવું સૂત્ર જોઈએ છીએ.

વીસમા સૂત્રમાં સુધમસ્વામી જંબૂસ્વામીને કહી રહ્યા છે, કે - હે જંબૂ ! હે જિજ્ઞાસુ જંબૂ ! પ્રભુ મહાવીર પરમાત્મા માર્ગમાં જતી વખતે પીઠ પાછળ ફરીને કે આડી અવળી દષ્ટિ કરીને ન જોતા. જે દિશામાં પોતાને જવાનું છે તે દિશામાં ઈયસિમિતિનો સંપૂર્ણ ઉપયોગ રાખીને ચાલતા. પોતાના નિમિત્તે પ્રમાદના યોગથી એક પણ જીવ ન મરે એવું પ્રભુનું કરુણાથી આર્દ્ર થયેલું અને વાત્સલ્યથી ધબકતું હૃદય હતું. એટલે

અંતિમ પ્રવચન

જે ગોચરચર્યાએ નીકળ્યા છે, ભિક્ષાચર્યા માટે નીકળ્યા છે... તો ત્યાં ગોચરીપ્રમાણ દૃષ્ટિ રાખીને પ્રભુ નીચું જોઈને જ ચાલતા હતા. પછી આજુ-બાજુમાં, આમ શું ચાલે છે, પાછળ શું ચાલે છે એ બધો ઉપયોગ પ્રભુ તે વખતે ત્યાં આગળ રાખતા ન હતા.

વળી બીજી વાત કરે છે - માર્ગ પર સીધી દૃષ્ટિ રાખીને એક માત્ર ચાલવાની જ ક્રિયા પ્રભુ કરતા હતા. તે વખતે વચ્ચે કાંઈ બોલતા ન હતા. આડું અવળું જોતા ન હતા. તે ક્રિયા વખતે વચ્ચે કોઈ બોલાવે અને ખાસ પ્રસંગ પડે... વિશેષણ મૂકે છે, વચ્ચે કોઈ બોલાવે અને ખાસ પ્રસંગ પડે... ખાસ, તો જ અલ્પ બોલતા. નહીં તો પ્રાયઃ મૌન સેવી કેવળ પોતાના માર્ગ સામે જોઈને તે યત્નપૂર્વક ચાલતા હતા.

આનાથી આપણે એ જોવાનું છે કે પ્રભુનું જીવન સાધનાકાળમાં કેટલું બધું આત્માને અનુરૂપ હતું. ઉપયોગ સ્વરૂપને અનુલક્ષીને જે ક્રિયા કરે એમાં પ્રભુ તન્મય થઈ જતા હતા. શરૂઆતમાં ક્રિયાકાળે ક્રિયાનો ઉપયોગ હોય પણ પછી એમ કરતા કરતા કરતા, જ્યારે ઉપયોગની સઘનતા થવા માંડે એટલે બહારની ક્રિયા સહજ થાય અને ઉપયોગમાં

સ્વરૂપ પકડાયેલું રહે. શું ? આ મોક્ષનો માર્ગ છે કે તમારે ગમે તેમ કરીને ચોવીસે ય કલાક તમારું જે પોતાનું ઘર છે, તેમાં જ રહેવાનું છે.

આપણા આત્માનું ઘર આપણી વીતરાગતા છે. વીતરાગતા કહો કે પ્રેમ કહો...એ બે એક જ વસ્તુ છે. શું ? વીતરાગતા એટલે શું ? જે આત્મા વીતરાગ બન્યો તે એક આંખના પલકારામાં સર્વજ્ઞ બને છે. પછી એ પોતાના જ્ઞાનમાં - કેવળજ્ઞાનના એક સમયના પર્યાયમાં વિશ્વના તમામે તમામ જડ ચેતન પદાર્થોને એના સર્વકાળના સર્વપર્યાયો સહિત અભેદપણે સમાવી લે છે.

કેવળજ્ઞાન, વીતરાગતા એ પોતાના - પોતાની ભીતરમાં કોઈને બાકાત રાખતું નથી ! સમજાય છે ? પ્રેમ એ વ્યાપકતાને સૂચવે છે, કે જેમાં એના હૃદયમાંથી કોઈ પણ વ્યક્તિ બાદ કરી શકાતી નથી. એટલે પ્રેમનો સંકોચ તે રાગ છે. અને રાગનો વિસ્તાર તે પ્રેમ છે.

રાગ વધતા વધતા વધતા તમે બધા પર કરતા જાવ... કરતા જાવ... કરતા જાવ... પછી કોઈ પણ પ્રકારનો ભેદભાવ ન રહે... આવો રાગ જ પ્રેમ બની જાય છે. અને પ્રેમમાં તમે મારા ને તારાના ભેદ પાડ્યા, સંકોચ કર્યો એટલે રાગ આવ્યો. સમજાય છે ?

‘વીતરાગતાની વિકૃતિ એ રાગ છે, અને રાગની વિકૃતિ દ્વેષ છે.’

સમજાય છે ? એટલે તમને ખબર છે ? જીવને રાગમાં કાંઈક-કાંઈક સુખ દેખાય છે. દ્વેષમાં તો સુખ છે જ નહીં. ખ્યાલ આવે છે ? રાગમાં કેવું સુખ છે તમને ? રાગમાં વિકૃત સુખ છે.

રાગ એ વીતરાગતાની વિકૃતિ છે. તો વિકૃતિમાં સુખ પણ વિકૃત જ હોય. એના માટે દષ્ટાંત આપું છું. એક માણસને તમે દુધપાક પીવડાવો. ઠાંસી ઠાંસીને પીવડાવો. અને પછી ઉલ્ટી કરે... તેમાં દુધપાકની મીઠાશનો કાંઈક સ્વાદ આવે છે. શું ?

સભામાંથી : ઉલ્ટી કર્યા પછી પણ ?

આવે ને ? સ્વાદ શેનો આવે ? જે નાંખ્યું છે એનો. ભલે વિકૃત સ્વાદ છે. એના જેવું સંસારનું રાગ જનિત સુખ છે.

અને દ્વેષ એટલે એક માણસને સુદર્શન ઠાંસી ઠાંસીને પીવડાવો. અને પછી એની ઉલ્ટી કરાવો. એને શું સ્વાદ આવે ? કડવાશ. તો દ્વેષ આવો છે. શું ? એટલે હકીકતમાં રાગ અને દ્વેષમાંથી એકેયના પક્ષે જવા જેવું નથી. બન્નેમાં સમ રહીને વીતરાગતાને સાધવા જેવી છે. શું ?

આ રાગ-દ્વેષની વચ્ચે સમ રહેવું એ આપણી પરીક્ષા છે. એ આપણી કસોટી છે. એમાં આપણે પાસ થવાનું છે. શું ? જે વખતે જે આવ્યું, જેવું આવ્યું, જેટલું આવ્યું... એમાં કોઈ પણ પ્રકારનો વિકલ્પ ન ઉઠે અને સહજ રીતે તેનો ઉપયોગ કરાય તો જીવને વીતરાગતા નજદીક આવે. તમે એમાં કાંઈ પણ તમારું અંદરનું જજમેન્ટ આપ્યું, તમારો અભિપ્રાય આપ્યો, એટલે તમારા મતિજ્ઞાનમાં ચિતરામણ ઉભી કરી, ડહોળામણ ઉભું કર્યું.

બોલો, આજે આપણું એક તો કેવળજ્ઞાન મતિજ્ઞાન બન્યું. એટલે સમુદ્ર બિન્દુ બન્યું. સમજાય છે ? સમુદ્ર ખાબોચીયું બન્યું. અને એ ખાબોચીયું પણ પાછું જો શુદ્ધ હોત તો પાણીની તૃષા છીપાવી શકાત. પણ એ પાણી પણ ડહોળાયેલું છે. સમજાય છે કેમ ? તો કે જીવ પાસે જેટલું મતિજ્ઞાન છે તે કેવળજ્ઞાનની અપેક્ષાએ ખાબોચીયું છે. અને એમાં પણ પાછા રાગ-દ્વેષના કચરાથી એ મતિજ્ઞાન ડહોળાયેલું છે. આવા મતિજ્ઞાનમાં શું સુખ હોય ? મને કહો તો ખરા.

એક બાજુ પુણ્યના ઉદયથી કદાચ પદાર્થો મળે પણ અંદર ચિત્ર તો ડહોળાયેલું છે. તો ત્યાં સુખ ક્યાં છે ? માટે જ્ઞાનીઓ કહે છે... આ

સંસારના પદાર્થોમાં સુખ છે જ નહીં. તમારું ચિત્ત જેટલું સ્વસ્થ, જેટલું શાંત, જેટલું સ્થિર, જેટલું અક્રિય, જેટલું મૌન એટલું સુખ છે.

બોલો જરા... ઝુંપડપટ્ટીમાં રહેનારો પણ સુખ માણી શકે છે અને બંગલામાં રહેનારો પણ દુઃખ માણી શકે છે. સુખ અને દુઃખને વસ્તુ સાથે એટલો સંબંધ નથી જેટલો ચિત્તની વિશુદ્ધિ સાથે સંબંધ છે. શું ? જેને ચિત્તની વિશુદ્ધિ થઈ હોય એને કોઈ પણ કાળે, કોઈ પણ ચીજ બધું બરાબર જ લાગે, પર્યાપ્ત જ લાગે, પુરતું જ લાગે. એને ક્યારે પણ પરપદાર્થની ન્યૂનતા, અપૂર્ણતા ખટકે જ નહીં. કારણ કે એને ખબર છે કે આનાથી હું સારી રીતે જીવી શકું એમ છું અને બીજા તરફ એ દૃષ્ટિ કરતો નથી. અને દૃષ્ટિ થાય તો સમાધાન કરે છે કે એના પુણ્યના ઉદયથી એને મળ્યું છે.

સભામાંથી : બહુ કઠિન છે.

એ જ શીખવું પડશે. અધ્યાત્મની નિશાળમાં બેસીને આ એકડો ઘુંટતા જેને નહીં આવડે એ ભવોભવ સંસારમાં રખડશે. શું ? એકલી ક્રિયા કરીને જો મોક્ષે જવાતું હોત તો આ સંસાર આજે ખાલી થઈ ગયો હોત. શું ? ક્રિયામાં સમજણ ભેળવો. પરમાત્માના વચનની શ્રદ્ધા ભેળવો.

તુકારામ શું કહે છે ? મહારાષ્ટ્રમાં થઈ ગયેલા સંત તુકારામ. એ શું કહે છે ખબર છે ? તારી દરેક ક્રિયામાં વિઠ્ઠલનો મસાલો ભેળવ. તું જે ક્રિયા કરે એમાં વિઠ્ઠલ વિઠ્ઠલ વિઠ્ઠલ વિઠ્ઠલ કર્યા કર. પછી ક્રિયામાંથી તને આનંદ આવશે. એ ક્રિયા તારી પ્રેમ સ્વરૂપ બની જશે. શું ? ક્રિયાને ક્રિયામાંથી પ્રેમ પ્રગટાવવાની તાકાત છે. પણ બધી જગ્યાએ સમજણ - શ્રદ્ધા આ બધું ભળવું જોઈએ. શું ? આજે શ્રદ્ધાની ખામી છે, સમજણની ખામી છે, પ્રેમ તત્ત્વની ખામી છે. કારણ કે હૃદયમાં વિશાળતા ને ઉદારતાના બીજ આપણે વાવ્યા જ નથી. કેવી રીતે આગળ વધીશું ? બોલો ! ખ્યાલ આવે છે ?

એટલે કહે છે કે, પ્રાયઃ મૌન સેવી કેવળ પોતાના માર્ગને સામે જોઈને પ્રભુ યત્નપૂર્વક ચાલતા હતા. આનાથી આપણને આપણા જીવનમાં તારણ શું મળે ? આપણને શું લાભ ? પ્રભુ તો આવું કરતા, એટલે કહો જે વખત પ્રભુ જે વખતે ક્રિયા કરતા હતા એ વખતે ઉપયોગ તેમાં સ્થિર રાખતા હતા આ જૈનશાસનનો સિદ્ધાંત છે.

અનુયોગદ્વાર કહે છે... ક્રિયા જો ઉપયોગ પૂર્વક કરવામાં આવે તો એ ક્રિયા ભાવક્રિયા કહેવાય. ‘અનુપયોગં દ્રવ્યં’ આ શાસ્ત્રવચન છે.

ઉપયોગ વગરની ક્રિયા એ મૃતક્રિયા છે. એ મડદાંની ક્રિયા છે. એનાથી કાંઈ લાભ ન થાય એટલો. કારણ કે તમે ફિઝીકલી પ્રેઝન્ટ છો. મેન્ટલી એપ્સન્ટ છો. શું ? અહીંયા તો જે ક્રિયા કરો ત્યાં ફિઝીકલી અને મેન્ટલી બન્ને જગ્યાએ પ્રેઝન્ટ હોવું જોઈએ. શું ? ખ્યાલ આવે છે ?

બોલો વડેયા... એટલે કહે છે કે પ્રભુ એ ક્રિયામાં ઉપયોગને લીન કરી દેતા હતા. એટલે તેમના ચિત્તની એકાગ્રતા અજોડ હતી. એની જોડ કોઈની સાથે મળે એવી નહોતી. શું ? એ ફલિત થાય છે. અને બીજું એ કે - માર્ગે જતા અનેક પ્રકારના દૃશ્યો કે કારણ ઉપસ્થિત થાય અથવા પૂર્વના સંસ્કારના કારણે મનનું ખેંચાણ થાય તો પણ પ્રભુ ત્યાં સંયમ જાળવતા હતા. સંયમ એટલે ડાફોળીયા નહીં મારવાના. આપણો ઉપયોગ ચંચળ બન્યો એટલે અસંયમ આવ્યું. શું ?

સંયમ એટલે સારી રીતે યમ કરવો, નિયમન કરવો, કંટ્રોલમાં લેવું મનને. આ સંયમ આજે ચુકાઈ ગયો છે. પૂર્વે સંસારી જીવોમાં પણ સંયમ હતો. સંયમ એટલે શું ખબર છે ? મન-વચન-કાયાની એકતા એનું નામ સંયમ કહેવાય. જેવું મનમાં વિચારો, એવું જ વાણીમાંથી નીકળે અને એવી જ ક્રિયા કાયા કરે. શું ? અત્યારે મન જુદું વિચારે,

વાણી જુદું બોલે, કાયા કાંઈ જુદું કરે એટલે કલિયુગમાં સંયમ દુર્લભ થઈ ચૂક્યો છે. શું ?

અને સંયમ વિના તો આ માર્ગ સાધી શકાય એવો છે જ નહીં. સંસારના બધા પ્રલોભનોમાંથી મન નીકળી જાય પછી જ સાચું સંયમ ઉદયમાં આવે. બરાબર છે ? પ્રલોભનો ઉપર હત્યો મારતા શીખો... કે મારે આ સંસારમાં આ બધી ઉપાધિઓ છે. જેટલી વસ્તુ વધારે મળે ને એ બધી ઉપાધિ. બોલો જરા. ખ્યાલ આવે છે ?

સંસારમાં જે ચીજની જેટલી જરૂર છે એના કરતાં વધુ પડતી ચીજ મળે તો તે ઉપાધિ. શું ? અને જ્યાં ઉપાધિ હોય ત્યાં સંયમ ન હોય. ઉપાધિ હોય ત્યાં સંયમ હોય. ઉપાધિ હોય ત્યાં સંયમ ન હોય. બોલો જરા... બધી જગ્યાએ સમજો.

સભામાંથી : સાહેબ ! ઉપાધિ એટલે શું ?

ઉપાધિ એટલે આ અમારી ઉપાધિ કહેવાય. આ બધું ઉપાધિ કહેવાય. સંયમના આ સાધનભૂત ઉપકરણો એ ઉપાધિ અને એમાં મમત્વ અને જરૂરીયાત કરતા વધારે રાખવું એ ઉપાધિ ઉપાધિ થઈ ગઈ. શું સમજાય છે ?

સભામાંથી : જરૂરિયાત કેવી રીતે નક્કી કરવી ?

જરૂરીયાત આપણે નક્કી કરવાની કે આપણે કેટલું જોઈએ ? તમે નક્કી કરો કે તમારી પાસે કેટલી જોડ વસ્ત્ર હોય તો તમે નગ્નતા વિના ફરી શકો. વસ્ત્ર તો શરીરને ઢાંકવા માટે છે ને, ટાપટીપ કરવા માટે કે લોકોને દેખાડવા માટે થોડા છે ? કેટલાં જોઈએ ? બે જોડી, ચાર જોડી, છ જોડી બહુ થઈ ગયા. શું ?

એક કાળમાં તમારા જેવા ઉંમરના - ઘરમાં રહેનારા લોકો પણ પોતાના કપડાં પોતાની જાતે ધોઈ કાઢતા હતા. ઘરમાં દીકરા હોય, એની પત્ની હોય, કામવાળી હોય... કાંઈ નહીં, આપણું કામ આપણે કરો. શું ? ચાર જોડી, છ જોડી કપડા રાખે. બે જોડી બહારગામ જવા માટેના અને બે જોડી અહીં બદલવા માટે.

સભામાંથી : આ તો સપનાની વાત થઈ સાહેબ !

શેનું સપનું ?

સભામાંથી : વૈભવ પ્રમાણે તો રહેવું પડે ને !

જો એક વાત સાંભળો, શાસ્ત્રકારોએ એક જગ્યાએ એવું પણ લખ્યું છે કે જીવે પોતાના વૈભવને અનુસારે રહેવું. વૈભવને અનુસાર એટલે

શું ? કે સામાન્ય માણસ જે કપડાં પહેરતો હોય, તેના કરતા એ ઉંચી કોટીના પહેરે, એ વૈભવ કહેવાય. શું ? બીજા છ જોડી રાખતા હોય, એ આઠ-દસ જોડી રાખે. શું ? અને શ્રેષ્ઠ-ઉંચી કોટીના રાખે. પણ છાકટા બનીને જીવવું એ વૈભવ અનુસારે જીવવું એમ નથી. જો બહેનો બધી નક્કી કરી નાંખે અને આ ચીજ જો ધ્યાનમાં લે તો આજે એક એકની પાસે પચ્યાસ જોડી કપડાં છે, સાંઈઠ જોડી, સીત્તેર જોડી, એંસી જોડી. આ પરિગ્રહ એમને મારી નાંખે એવો છે.

અમારે ત્યાં એક વખત અરીસામાં સાધુ મોઢું જુવે ને તો સાત આયંબિલનું પ્રાયશ્ચિત્ત છે. શું ? અરિસામાં મોઢું જુવે તો. તમે કેટલી વખત જોતા હશો ? જેટલી વખત તમે અરીસામાં મોં જુઓ એટલી વખત દેહનો રાગ પોસાય. એટલે રાગની પરિણતિ જવલંત બને. શું ?

આપણે જ નક્કી કરવાનું છે કે ક્યાં ક્યાં હું પાપથી ખરડાઉં છું. અને એમાંથી મારે કેટલું બચી શકાય એવું છે. એ નિર્ણય તો આપણે જ કરવો પડે. શું ? આપણે જ્યાં સુધી સમજુ બનીને આપણી જાત માટે નિર્ણય નહીં કરીએ, વિચારીએ નહીં તો બીજા કરશે કે કહેશે તેનાથી કાંઈ ફાયદો થવાનો નથી.

સભામાંથી : ના સમજણ હોય તેને પ્રાયશ્ચિત્ત લાગે ?

સાંભળો તો ખરા. સુરેન્દ્રનગરમાં કાંતિ કોટન મીલવાળો એક વખત થઈ ગયો. એની પત્ની પહેલા મરી ગઈ. પછી બીજી પત્ની. હવે માણસ મોટી ઉંમરે બીજી પત્ની પરણેલો હોય એટલે રાગ કેટલો હોય ! પેલો એને કહે તમે આ સાડી પહેરો અને આ સાડી પહેરો, પેલી બાઈ એટલી બધી સમજુ અને ચારિત્ર સંપન્ન હતી... કે નહીં, મારે તો સાદાં જ કપડાં જોઈએ. વ્હાઈટ એન્ડ વ્હાઈટ. શું ? એ કહે કે અમારું એક તો સ્ત્રી જીવન એ અતિ અતિ પાપના ઉદયથી મળેલું. પુરુષ વેદ કરતા સ્ત્રી વેદ અનંત ગુણી પાપરાશી ભેગી થાય ત્યારે મળે છે. અને એના કરતા અનંતગુણી પાપરાશી થાય ત્યારે નપુંસકવેદ મળે છે. પુરુષવેદમાં સ્વાધીનતા છે. સ્ત્રીવેદમાં પરાધીનતા છે. શું ? સમજાય છે ? સ્વાધીનતા જેવું જગતમાં સુખ નથી. પરાધીનતા જેવું દુઃખ નથી. એટલે પેલો ગમે તેટલો એને લાડ લડાવે, આ કહે કે મારે તો સાદાં જ કપડાં જોઈએ. એક તો અમારું સ્ત્રી જીવન અનંતા અનંત પાપથી ભરેલું અને એમાં અમે બધા આ નખરા અને ટાપટીપ કરીને પુરુષોને આંજીએ. અને

બીયારા અમારી પાછળ ભ્રમરની જેમ રાગથી ચોંટે તો એ રાગના પાપમાં નિમિત્ત અમે બનીએ. તો અમારે કઈ નરકે જવાનું ?

આ વિચાર સમજીને આવે, ડાહ્યાને આવે, વિવેકીને આવે. શું ? બેસે છે ? એટલે આપણા નિમિત્તે કોઈ આકર્ષાય, ખેંચાય, આપણને જુએ અને પછી એને કામવાસના જાગે, વિકારો જાગે આ બધામાં આપણે નિમિત્ત બનીએ તો ભયંકર કોટીનું પાપ બંધાય. ખબર છે કાંઈ ? બોલો ! હવે કેટલી જોડી કપડાં જોઈએ ?

એવી રીતે ખાવામાં કેટલી ચીજ જોઈએ ? બોલવામાં કેટલા શબ્દો જોઈએ ? જરૂર પડતા વધુ બોલો એ પણ વાણીનો પરિગ્રહ કહેવાય. શું ? આખા દિવસમાં કેટલું હલન-ચલન જોઈએ ?

સભામાંથી : સાહેબ ! વાણીનો ઉપયોગ કેવી રીતે પરિગ્રહ ? વધારે બોલવું તે પરિગ્રહ ?

હાસ્તો. કોઈ પણ ચીજનો દુરુપયોગ કરો એટલે પરિગ્રહ થઈ ગયો. જગતમાં જે કોઈ ચીજો છે એ આપણે સ્વ અને પરનો લાભ થાય એટલો જ ઉપયોગ કરવાનો છે. બાકી વધારે ઉપયોગ કરવાનો નથી. શું ? ખ્યાલ આવે છે ? આજે બીનજરૂરી ઉપયોગ ભારતવર્ષના લોકો

કરવા માંડ્યા. બસો વર્ષ ધરતીમાં ચાલે એટલું પાણી હતું... એને ટ્યુબવેલ દ્વારા, બોરીંગ દ્વારા, કુવાઓ દ્વારા ખેંચી-ખેંચીને કાઢી નાંખ્યું. આ કૃષ્ણલેશ્યા છે. સમજાય છે ?

આજે પાણીનો બેફામ દુરુપયોગ થઈ રહ્યો છે. તમારા સંડાસમાં તમે જઈને આવો અને પછી આમ કરીને સાકળ ખેંચો છો એ સાફ કરવા માટે આમ કરીને આમ ખેંચો એમાં કેટલી નાની બાલદી પાણી ચાલ્યું જાય એ ખબર છે ? સાત બાલદી જાય. અમારા ગામડામાં અમારા વડીલો જે પુરુષ હતા, એ જ્યાં સુધી શરીર સારું હતું ત્યાં સુધી જતા હતા. એક આટલો લોટો લઈને જાય. એમાં તો અશુચી સાફ થઈ જાય, હાથ-પગ સાફ થઈ જાય. બધું થઈ જાય. કેટલું જોઈએ ? આપણા પૂર્વજો શું કહેતા હતા કે ધી વધારે વપરાય તો ચાલે, પાણી ન વપરાય. શું ? ખ્યાલ આવે છે ?

બધી વસ્તુમાં જરૂરીયાતનું નિયમન થઈ જાય. બોલવામાં, ચાલવામાં, હરવામાં, ફરવામાં, ઉઠવામાં, બેસવામાં, ખાવામાં, પીવામાં, જોવામાં, સાંભળવામાં... તો હમણા આત્મામાં ધરમ આવીને ઉભો રહે તેમ છે. શું ? પણ ધરમનો ક્યાં ખપ છે આપણને ?

આપણને ધર્મનો ખપ નથી. સમજાય છે ? એટલે કહે છે કે પ્રભુ સંયમ જાળવતા હતા.

એટલે કે એકાગ્રતાના બાધક જે કારણો હતા એને શીઘ્ર દૂર કરી શકે એવા પ્રભુ સમર્થ શક્તિમાન. ઉપયોગને બીજે લઈ જ નહીં જવાનો. આ જૈનશાસનનો સિદ્ધાંત છે. જે વખતે જે ક્રિયા કરો, એમાં એકાગ્ર બનીને રહો. સમજાય છે ?

મૂળ વિધિ શું છે કે જમવા બેઠા તો ઉપયોગ જમવામાં જ રાખવો. પછી તે વખતે સટ્ટાબજારના કે શેરબજારના ભાવો શું ચાલે છે એમાં મગજ નહીં બગાડવાનું. અને માનો કે એ ચીજને તમે ચાવી-ચાવીને ખાવ...ખાવ...ખાવ... એ વખતે જે સ્વાદ આવે તો સ્વાદને પણ જુઓ. શું ? કે આ સ્વાદ એ પૌદ્ગલિક છે. અને હું ચેતન છું. અમારા બન્ને વચ્ચે જુદાપણું છે. એટલે સ્વાદ જુદો - હું જુદો. સ્વાદ એ હું નહીં. હું એનો જાણનારો. આમ કરીને ભેદજ્ઞાન કરો. તો સ્વાદકાળે જે રાગ થાય તેનું પાપ ગૌણ થઈ જાય. અને પેલું ભેદજ્ઞાન કર્યું એની કિંમત વધી જાય.

એ ક્રિયા કાળે એ જ ક્રિયામાં ઉપયોગ ઘટી શકે. શું? એ ક્રિયાકાળે બીજી ક્રિયામાં ઉપયોગ લઈ જઈએ તો આ દોષ છે. આહાર કરતા તત્ત્વચિંતન નહીં કરવાનું. પણ જે ખાઓ છો એમાં ઉપયોગ રાખીને તમારી અંદરમાં શું ક્રિયા ચાલી રહી છે, એમાં ઉપયોગને કોન્સન્ટ્રેટ કરવાનો. એ વખતે તમને ખબર પડે કે આ ચાવતા....ચાવતા.... ચાવતા.... રાગ આવે છે તો ડરી નહીં જવાનું... એ રાગ આવ્યો, રાગ આવ્યો. રાગ-બાગથી ડરવાનું નહીં. આ રાગ છે. રાગને જુઓ. સમજાય છે? કે આ જુદો ને હું જુદો. ભેદજ્ઞાન એ ધર્મનો પાયો છે.

ભેદજ્ઞાનથી ધર્મની શરૂઆત છે. તત્ત્વચિંતન એ સેંકડ નંબર છે. જાપ થઈ નંબર છે.

સભામાંથી : સાહેબ દહેરાસર જઈએ તો ચિત્ત આપણું ભગવાનમાં જ હોય પણ દહેરાસરમાં બોર્ડ પર લખાણ હોય તો તેમાં જીવ જાય કે નહીં ?

ક્યાં લખાણ લખ્યું હોય, દહેરાસરના બોર્ડ પર? એ તમે જ્યારે પાછા ફરો દહેરાસરથી તમારી કમ્પ્લિટ ભક્તિ કરીને, પછી તમારે વાંચવું હોય તો વાંચવાનું. નહીંતર નહીં વાંચવાનું. ચાલો...

તમે ધારો ને તો આજના કલિયુગના કલ્પવૃક્ષ થઈ શકો એમ છો. તમે કલ્પતરુ બની શકો એમ છો. પણ આપણી જાતે જ આપણે આપણી જાતને કંટકતરુ બનાવીએ છીએ. એને શું કરવાનું? શું? કોને આમાંથી મોક્ષે જવાની લગની છે - એ તો મને કહો. બધાને સંસાર મજેથી ફાવી ગયો છે. કોઈને એવું લાગતું જ નથી કે મેં આ સંસાર માંડ્યો એનો પશ્ચાત્તાપ હોય. એનાથી છૂટવાની તમન્ના હોય. એને માટે પરમાત્માની ભક્તિ હોય, આજીજી હોય, કાકલુદી હોય, પ્રાર્થના હોય... કે પ્રભુ છોડાવ મને, છોડાવ મને, હું ફસાઈ ગયો છું આ બંધનમાં.

તમને આ બધું બંધન લાગે છે? લગ્ન, પત્ની, દીકરા, દીકરી આ પૈસા-ટકાની જંજાળ અને ચોવીસ કલાક મગજને એમાં ફેરવ્યા કરવાનું. આ બધામાં કાંઈ ઉપાધિ દેખાય છે? આત્માનું નુકશાન દેખાય છે? બોલો !!

સભામાંથી : ફરજ દેખાય ને ?

શું? ફરજ તો મોક્ષે જવાની છે. સંસારમાં રહેવાની ફરજ ક્યાં છે? અને ફરજ હોત તો ભગવાને આ બધાને ન ભજયા હોત ?

ભગવાન શું કામ મોકે ગયા ? જ્યાં અનંત સુખ છે તેને પામવું એ ફરજ છે. આને ફરજ કહેશો તો પછી આત્મામાં રમણતા કરીને મોકે ક્યારે જવાશે ? અને આ ફરજ બજાવતા નરકાદિમાં જશો તો... ફરજ એટલી જ બજાવવાની કે જેનાથી આપણો આત્મા રાગ-દ્વેષથી ખરડાય નહીં. અને કાર્ય કરીને પાછો આત્મામાં આવી જાય. શું ? તો ફરજ કહેવાય.

સભામાંથી : આ કાળની અંદર તો કોઈ મોક્ષમાં જાય ખરું ?

28

અહીંયાથી નહીં જાય. ભરત અને ઐરાવતમાંથી આ કાળે મોકે નહીં જવાય. પણ અહીંયાથી મનુષ્યમાં જઈને કેવળજ્ઞાન પામી શકાય. અથવા તો અહીંયાથી દેવલોકમાં જઈને મનુષ્યમાં આવી ત્યાંથી જઈ શકાય. શું ?

સભામાંથી : મોક્ષના દ્વાર ખુલ્લા છે ખરા ?

છે ને. ખુલ્લા જ કહેવાય. એક સીધી ટ્રેન આપણને પાલિતાણા ન લઈ જતી હોય, વાયા લઈ જતી હોય તો આપણે જઈએ કે ન જઈએ ? કોઈ એમ કહે કે એક ટ્રેન અમદાવાદ સુધી જશે. ત્યાંથી તમને

પાલિતાણાનો ડબ્બો મળી જશે. આપણે એવા ગાંડા છીએ કે- નહીં, પાલિતાણા જતી હોય એ ટ્રેનમાં જવું છે. નહીં તો નથી જવું. એવા ગાંડપણ કરાય ?

અને બીજી વાત એ છે કે જેટલો તમને સમભાવ રહ્યો એટલો મોક્ષ અહીંયા જ છે. પેલા મોક્ષને શું કરવો છે ? પહેલા અહીંયા મોક્ષ પેદા કરો. શું ? અહીંયા આપણા શરીરના કોઈ ટુકડે ટુકડા કરે ને કાંઈ ન થાય તો આ મોક્ષ. બીજું શું ? સંસારની એક પણ ચીજની પર-આત્માએ નોંધ રાખવી નહીં અને એ પ્રસંગ બને એને સાંભળવું, વજન આપવાનું નહીં. શું ?

બોલો જોઈએ... સંસારની જે ઘટનાઓ બને એની નોંધ નહીં રાખવાની એક વાત. અને એને જરાય વજન નહીં આપવાનું. કોઈ નાનો છોકરો ગમે તેવું બોલે તમે તો ગાંડા છો ને આવા છો... આપણને કાંઈ થાય છે ? એની કોઈ નોંધ રાખીએ છીએ ? સમજી જઈએ. બુદ્ધિ ઓછી છે - બાળક છે. એમ જે કોઈ આવું કરે એને તમે આ ખાનામાં નાંખી દો. શું ? કેટલું સહેલું છે. મને કહો જરા.

સભામાંથી : સાહેબ ! અઘરું છે. બહુ નફફટ થવું પડે.

કેમ નફફટ થવું પડે ? શું કામ નફફટ થવું પડે ? બાળક જેમ-તેમ બોલે તો આપણે કાંઈ કરીએ છીએ ? તો ત્યાં નફફટ થઈએ છીએ ? આખા સંસારને જ્ઞાનીઓએ પાગલખાનું કહ્યું છે. મેડલાઉસ. ગાંડાઓના દવાખાના હોય છે ને તેમાં બધા ગાંડાઓ પોતાના કોચ પર બેસે, સુઈ જાય, નાચે, કુદે, હસે, રડે. પેલો ડોક્ટર વોર્ડમાં જોવા નીકળેલો હોય ને તેને ય તમાચો મારી દે. ગાંડા માણસ કોને કહેવાય. તો ડોક્ટર એને મારે ? ડોક્ટર એને સાજો કરવા માટે નીકળ્યો છે. છતાં પેલા વોર્ડની અંદર ગાંડા હોય એ ડોક્ટરને ઠોકી દે તમાચ - તો ડોક્ટર એને શું કરે ? સામે બે મારે ? હરામખોર ! તને એક તો સાજો કરું છું ને પાછો તું મને મારે છે ? એમ કહે ! સમજે કે બિચારો પાગલ છે. એના મગજનું ઠેકાણું નથી.

એમ આ સંસારમાં બધા જીવો એ વિવેકની ધરી પરથી ખસી ગયેલા છે. એટલે એને આ બધું મહત્વ આપવાના જ એ લોકો. ત્યારે આપણે એને ઢીલું મુકી દેવાનું. કોઈ બહુ ખેંચે ને ત્યારે આપણે છોડી દેવું. આપણે છોડી દઈએ એટલે સામા માણસની પકડ ઓટોમેટીક ઓછી થઈ જાય. જેને જે જોઈએ છે ને તે તમે ઓછું વધતું આપીને

રાજી કરીને ચાલતા થઈ જાવ. શું ? ગાંડાઓની સામે જીદ ન કરાય, પકડ ન કરાય. એ ખોટો હોય તો એને ખોટો ન કહેવાય. એ ખોટો હોય તો એને સાચો જ કહેવાય. કારણ કે એ ગાંડો છે. એ ગાંડો હોય, ખોટો હોય ને તમે સાચો કહો તો શાંત થઈ જાય.

સભામાંથી : સાહેબ ! ગાંડાની સામે અમે ય ગાંડા જ થયાને ?

નહીં થવાનું. ગાંડાની સામે ગાંડા થાઓ છો એટલે સંસાર ચાલે છે. તમે બહારથી ગાંડા થાઓ, અંદરથી ડાહ્યા રહો. બહારથી ગાંડા એટલે શું ? બધું હા હા કર્યા કરવાનું. શું ? અંદરથી આપણને જે ઠીક લાગે તે કરવાનું. પણ ના શબ્દ તો બહારથી બોલવાનો જ નહીં. કોઈની સાથે પણ. શું ?

સભામાંથી : અંદર કાંઈ બીજું હોય અને બહાર બીજું કાંઈ હોય ચાલે ?

‘ધર્મે માયા નો માયા.’ આપણે સ્વ-પરના હિત માટે કરીએ છીએ ને ? આશય શુદ્ધિ છે ને ? પછી ક્યાંથી કર્મ બંધાય ? તો તમે જો આવું ન કરો ને એને ખોટો કહો તો સંઘર્ષ થાય. પછી મારા-મારી,

બોલાચાલી, હુંસા-તુંસી, વેર બાંધવું... એ બધામાં પડવું એના કરતા એક વખત હા કહીને છૂટી જવું શું ખોટું છે ?

સભામાંથી : ક્રિયા ખોટી કરતો હોય તો એને કાંઈ કહેવાય કે ન કહેવાય ?

ગાંડા માણસને કશું કહેવાય જ નહીં. એ એક પહેલા સમજો તમે. આપણે તો આપણું જ જોવાનું. બીજા શું કરે છે એ બાબતમાં તમે છે ને આમ અહીંયા આગળ આંખે પાટા બાંધી દો અને કાને ડાબલા મુકી દો. એટલે તમને કશું સંભળાવું ન જોઈએ અને કશું દેખાવું ન જોઈએ.

સભામાંથી : આપણે સમજતા હોઈએ તો એને સંસારમાંથી બચાવી શકાય કે નહીં ?

હા, એ ગાંડા માણસોને પહેલા જોવાનું કે આપણે કહીશું તો સાંભળશે ? નથી સાંભળે એમ તો મૌન રહો. ખોટું કરતો હોય તો ને તો એ જેનું સાંભળે ને એના સુધી એને પહોંચવા દો. તમે વચ્ચે સીધા-ડાયરેક્ટ નહીં આવો. શું ? સુધારવા હોય ને તો આપણે પડદા પાછળ રહીને કામ કરવાનું. ફેઈસ ટુ ફેઈસ સામે નહીં આવવાનું. ખ્યાલ આવે છે ? તમારી પત્નીને તમારે ન બનતું હોય ને તો તમારી પત્ની તમારી

સાથે ઝઘડતી નથી. તમારી પત્ની મને કહી જાય છે કે સાહેબ ! એમને જરા કહેજો ને કે જરા આટલું સુધારે. આ માર્ગ કહેવાય. શું ?

પુણ્યશાળીના હાથમાં બધું જ છે. આ જગતનો સિદ્ધાંત શું છે, ખબર છે ? જે સત્યવાદી છે, જે તત્ત્વવાદી છે, જે તત્ત્વ તરફ ચાલી રહ્યો છે એની સામે જેમ ન પડાય, પડીએ તો આપણને આત્મિક નુકશાન થાય. એમ જે ખોટો છે છતાં પુણ્યશાળી છે તો એની સામે ન પડાય. આજે મોદીની સામે પડાય ? તમે મને કહો, ચાલો. હું તમને પુછું છું... મોદી સાચું કરે છે કે ખોટું એ આપણા ભગવાન જાણે. આપણને એની કંઈક વાતો નથી પણ બેસતી. મીટ એક્સપોર્ટ... બધું નથી બેસતું. તો પછી એની સામે પડાય ? ન પડાય ! એને એમ કહેવાય ? કે તમે ખોટા છો ! દુશ્મન ઉભા કરાય પછી તો. પુણ્યશાળીની સામે પડવું એટલે સૂર્યની સામે ધૂળ ઉડાડવી. એટલે કશું કરવા જેવું નથી. મૌન થવા જેવું છે. શું ?

તમે છે ને સવારથી-સાંજ સુધીમાં આત્મામાં એટલું જોઈ લો કે આજે કેટલું હું બીનજરૂરી બોલ્યો ? તે વખતે મારા ભાવ કેટલા બગડ્યા ? અને તે વખતે આટલા ઓછા શબ્દો બોલ્યો હોત તો ચાલે

એવું હતું કે નહીં ? આટલું જ તમે ખાલી ઓબ્ઝરવેશન કરો તો ઘણું કામ થઈ જશે. કરવું છે ? જ્યાં વધારે પડતું બોલાઈ ત્યાં એટેટાઈમ ફીલ થવું જોઈએ કે આ ખોટું છે. એટલે શાંત થઈ જાવ. ક્યાં અઘરું છે ? આમાં નથી પૈસા આપવાના, નથી મજૂરી કરવાની. બોલો જરા... નથી કોઈની ગુલામી કરવાની. શું અઘરું છે ? મૌન રહેવું એ અઘરું છે ? આ પ્રયોગ ઘરમાં અને બહારમાં બધી જગ્યાએ અપનાવવા જેવો છે. સામો માણસ દસ વાક્ય બોલે ને ત્યારે આપણે અડધું વાક્ય જ બોલવાનું. ઘરમાં પણ. ફાવશે ? પ્રયોગ કરશો ? તત્ત્વજ્ઞાન આમાંથી આવશે. બરાબર છે ? ચાલો....

આ પરથી એક ભાવ સહજ નીકળે છે કે એકાગ્ર સાધક જે ક્રિયામાં તન્મય થાય એવી સ્થિતિ જ તેની એકાગ્રતાની સિદ્ધિનું પ્રમાણ છે. જે ક્રિયામાં એકાગ્ર થાય તે સારી ક્રિયામાં એકાગ્ર થાય. તેના ફળ રૂપે તેનું ફળ સારું જ મળે. કોઈકને મારવાની ક્રિયામાં એકાગ્ર થાય તો તેનું ફળ ખરાબ પણ મળે. જે ક્રિયામાં એકાગ્ર થાય એ ક્રિયા જેવી હોય, એમાં એકાગ્રતાનો આશય જે પ્રકારનો હોય તે પ્રકારે એનું ફળ એને મળે છે. જે ક્રિયામાં એકાગ્રતા હોય છે તેમાં હૃદય અને બુદ્ધિ બન્નેના અંશો

જાગ્રત રહે છે. શું ? જે ક્રિયામાં આપણે એકાગ્ર થઈએ તે ક્રિયામાં આપણું હૃદય પણ જાગ્રત હોય તો તેનું શું કારણ છે ?

[તમારે અત્યારે આટલી બધી ઉતાવળ શું છે ? જિનવાણીના સમયે આવું બધું તમે કરો એ જિનવાણીની લઘુતા કહેવાય. અત્યારે તમારે સામાયિકની કિંમત નથી, જિનવાણીના શ્રવણની કિંમત છે. જિનવાણી શરૂ થાય તે પહેલા સામાયિક લઈ લેવાનું, પછી સામાયિક પુરું થાય ત્યારે નહિ, જિનવાણી પૂરી થાય પછી સામાયિક પારવાનું. વચ્ચે લેવાય નહીં, વચ્ચે પરાય નહીં. વચ્ચે કશું ન થાય. ખાલી તમારે ત્રાટક કરીને બેસવાનું. અને એક એક શબ્દ સાંભળવાના નહીં, પીવાના.]

અધ્યાત્મ એ સાંભળવાનો વિષય નથી. પીવાનો અને ઘૂંટવાનો વિષય છે. કોઈ આપણને અમૃતના વિષયમાં સંભળાવે, અમૃત બહુ સારું તો આપણને શો લાભ થાય ? પણ અમૃત પીએ તો અને પીધા પછી એને અંદર-અંદર ઘૂંટ્યા કરીએ તો, લાભ થાય. તમે થોડુંક જ સાંભળો પણ પછી એને ચોવીસ કલ્લાક ઘૂંટ્યા કરો. આ ઘૂંટતા નથી ને એટલે આત્મા જાગતો નથી. તમે કેટલું સાંભળ્યું ? અત્યાર સુધી તમારા સાંભળવાનું પ્રમાણ કેટલું ? એમાં ઘૂંટ્યું કેટલું ? તો પણ તમને તો સારું

ફળ મળ્યું છે. તમને જે સારું ફળ મળ્યું છે એ તમે ઘૂંટતા નથી એ તો નુકશાન છે એ છે જ. પણ પૂર્વભવના ઉપાદાન સારું લઈને આવ્યા છો, સંસ્કાર લઈને આવ્યા છો, એટલે જીવનમાં ખોટું થતું નથી એ લાભ છે.

જે પૂર્વભવમાંથી સારા સંસ્કાર ને સારું પોતાનું ઉપાદાન લઈને આવ્યા હોય એમને સહજ રીતે બધું ખોટું ફાવે નહીં, ખોટું થાય નહીં. અને સહજ રીતે બધું ઉચિત હોય તેમ થયા કરે એટલે જીવ ઘણા પાપથી બચી જાય. આને એક બાજુ ઘૂંટો, અને બીજી બાજુ અંદર ચેકીંગ કરો કે શું ચાલે છે ? શું ચાલે છે ? ઓટોમેટિક રીઝલ્ટ આવે જ. ક્યાં જાય ?

આ કોઈ દિવસ બને કે નેપાળાનો જુલાબ લે ને ઝાડો ન થાય ? આવું ત્રણ કાળમાં ન બને. નેપાળો એટલે છેલ્લામાં છેલ્લો ડોઝ કહેવાય. લીધો છે કોઈએ ? લઈ જુઓ. એમ ભગવાને બતાવેલી વિધિથી આપણા જીવનમાં આચરણ કરીએ અને આપણને એનું ફળ ન મળે એવું બને નહીં. કર્મ ભારે હોય તો બે-પાંચ વર્ષ, દસ વર્ષ રાહ જોવી પડે. પછી જ્યારે મળે ત્યારે ધનાધન એક સાથે બધું મળે. ચક્રવૃદ્ધિ વ્યાજ સાથે મળે. એટલે રાત અને દિવસ ઘૂંટવાનો પ્રયોગ જોઈએ.

આખા એક કલાકના પ્રવચનમાંથી તમે એક જ વાક્ય બરાબર ચૂંટી લ્યો. અને મારે આ વાક્ય અનુસાર જીવન જીવવું છે એવું નક્કી કરો. શ્રવણ પછી મનન, મનન પછી ચિંતન, ચિંતન પછી ધ્યાન, નિદિધ્યાસન અને પછી એમાંથી સમતા-સમાધિ આવે. અને એવી સમતા-સમાધિ વારંવાર આવે ત્યારે ઉપર ઉપરના ગુણસ્થાનકો ચડાય. પણ આ પ્રોસેસ તો આપણે કરતા નથી. કેમ ચાલશે ? શું કરવું છે ?

એટલે કહે છે કે તેમાં હૃદય ને બુદ્ધિ બન્નેના અંશો જાગ્રત રહે છે. આપણે જે ક્રિયા કરીએ એમાં આપણું હૃદય બોલતું રહેવું જોઈએ. અને આપણી બુદ્ધિ પણ સજાગ રહેવી જોઈએ. જેથી કશું ખોટું થાય નહીં. સારું જ થાય. હૃદયના દ્વાર બંધ કરીને એકલી બુદ્ધિને ચલાવશો તો એટલું બધું ખોટું ઘુસી જશે કે જે લોકો એકલી બુદ્ધિથી જીવે છે અને બુદ્ધિના કઠ્ઠા પ્રમાણે જીવે છે એમાં હૃદયનો તાર ભેળવતા નથી, એ આત્માઓને અંતિમ સમયે સમાધિ દુર્લભ થઈ જાય છે. **સમાધિ એટલે મૃત્યુનું પરીક્ષા પેપર છે.** સમાધિ એટલે મૃત્યુનું પરીક્ષાપત્ર. એમાં પ્રશ્નો પૂછાશે. તમારે એના જવાબ આપવાના રહેશે. તેમાંથી તમે જેટલા માર્ક પાસ થાવ એટલી સમાધિ કહેવાશે. શું ? અને પરલોકમાં જે ફળ મળે સદ્ગતિ. એ તેનું રીઝલ્ટ કહેવાશે.

મૃત્યુ એ અંતિમ સમયે આવનારી ક્રિયા છે. જેમાંથી કોઈ છટકી શકતો નથી. ચક્રવર્તિ હોય કે ઈન્દ્ર હોય. તમે ભૂગર્ભમાં ભરાઈ જાવ તો પણ ન છટકી શકો. મૃત્યુના પંજામાંથી હજુ સુધીમાં કોઈ છૂટ્યું હોય એવું એક દૃષ્ટાંત જગતમાં છે નહીં.

તો ચોવીસ કલાક હૃદયથી જીવો. હૃદયથી જીવનારો કોઈને નુકશાન ન કરે. બધાને લાભ જ કરે. અને હૃદયથી જીવનારો દુર્ગતિમાં ન જાય, સદ્ગતિમાં જાય. અને દરેક ભવે હૃદયથી જીવે એ એક વખત મોકે જાય. જો બુદ્ધિ બહુ ચાલે તો હૃદય બંધ પડી જાય. અને હૃદય જો બરાબર ચાલે તો બુદ્ધિ ઠપ થઈ જાય. તો આપણે બુદ્ધિને ઠપ કરવી છે, હૃદયને ચાલતું કરવું છે, બોલતું કરવું છે. જ્યાં ખોટું કરવાનો વખત આવે ત્યાં હૃદય કહે કે આમ ન થાય, આમ ન થાય, આમ ન કરાય. આમ અંદર ટોચરીંગ થયા જ કરે. એટલે જીવ ખોટું કરી શકે જ નહીં. આ સામાયિક છે, આ સમતા ભાવ છે.

અડતાલીસ મિનીટનું સામાયિક જો સાચું થાય અને એમાં સમતાભાવ સ્પર્શે તો પછી બાકીના ચોવીસ કલાકમાં એને વગર સામાયિકની ક્રિયાએ સમતાભાવ સ્પર્શેલો રહે. એ ભાવથી સામાયિક

કહેવાય. જે જીવનભર કષાયોથી આત્માને બચાવે છે અને સમતા-ભાવમાં રહે છે એ સામાયિકમાં છે. સામાયિક એટલે સમભાવ. સમભાવથી ભાવિત આત્મા તે સામાયિક. સામાયિક અને આત્મા બન્ને જુદી ચીજ નથી. આત્મા એ જ સામાયિક અને સામાયિક એ જ આત્મા.

એટલે જ્યાં સમભાવથી ભાવિત ચેતના નથી ત્યાં આત્મા નથી. તો ત્યાં શું છે ? ત્યાં અનાત્મા છે. અનાત્મા એટલે જ્યાં જડ ભાવોનો સ્પર્શ રહે છે. શું ? દોષોનો સ્પર્શ રહે છે. બુદ્ધિ આ ભવના લાભને જોઈને ચાલે છે. અને પછી જે ક્રિયા કરો છો એમાં આત્મા નથી, અનાત્મા છે. આ બધાને જડ કહેવાય. આ ટોટલ જડ છે. સમભાવ એ આત્મા, એ વાસ્તવિક ચેતન. અને ચેતન હોતે છતે બુદ્ધિ દ્વારા ઉંધું-ચતું કર્યા કરે એ અનાત્મા કહેવાય. એટલે ત્રણ ભેદ પાડ્યા : આત્મા, અનાત્મા અને જડ. તમે જડ પણ નથી આજે અને આત્મા પણ નથી. ત્રિશંકુ જેવી દશા છે.

સભામાંથી : સમભાવ નિર્મળબુદ્ધિથી ન આવે ?

આવે ને. નિર્મળબુદ્ધિથી આવે જ. પણ નિર્મળબુદ્ધિવાળાને કશું ખોટું ફાવે ? નિર્મળબુદ્ધિ આવે એટલે શાંત થઈ જાય. પછી કોની સાથે

બોલવાનું ? શું બોલવાનું ? પછી તો આત્મામાં જ રહેવાનું. આત્મામાં રહીશું તો જ મોક્ષે જઈ શકીશું. આટલું સમજાવી દો તમે. જેને આત્મામાં રહેતા આવડતું નથી એ બધા ભવો-ભવ રખડે છે. શું ?

ધંધામાં ખોટ જાય તો બહુ ઊંચા-નીચા ન થાવ. આત્માને સમાધાન કરો કે તને ખોટ ગઈ તો સામે કોઈકને લાભ થયો હશે કે નહીં ? તો ભલેને એ બિચારો સુખી થતો. આપણે શું કામ વ્યાપકભાવ, પ્રેમભાવ ન રાખવો ? હું એકલો જ સુખી થઉં અને આખું જગત દુઃખી રહે તો વાંધો નહીં. આ તો કૃષ્ણલેશ્યા છે.

40

સભામાંથી : આપણે ચૂકવવાના હોય ને.

આપણે એવો ધંધો નહીં કરવાનો. શું ? આપણી ઘરની મૂડી રોકીને જ ધંધો કરવાનો. એમાં જે મળે એ ખાવાનું. લોકોના પૈસા લઈને ધંધા કરવાના નહીં. શું ? એ ટેવ તમારે પાડવી પડશે.

જો આ જગતને સામે રાખીને જીવ્યા ને, તો તમારે ગમે ત્યારે દેવાળું કાઢવાનો વખત આવશે. નાદારી નોંધાવવાનો પ્રસંગ આવશે. કપડાં ખંખેરી નાંખશો. મારી પાસે કાંઈ નથી. આટલું છે, તમે વહેંચી લો બધા. પછી પાંચ પૈસા આવે કે દસ પૈસા આવે તમે જાણો. તમે એમ

માનો છો કે જે લોકો આ રીતે નાદારી નોંધાવે એને પરલોકમાં બધું પતી ગયું. તમે જેટલી લુચ્ચાઈ કરીને આ ભવમાંથી નીકળ્યા છો એ બધું ચક્રવૃદ્ધિ વ્યાજ સાથે તમારે ભોગવવું પડશે. દેવાળું એટલે વિશ્વાસઘાત અને વિશ્વાસઘાત એટલે દુનિયાનું છેલ્લામાં છેલ્લું પાપ. વિશ્વાસ એ વિશ્વનો શ્વાસ છે. એ શ્વાસનું ગળું કેમ દબાવી દેવાય ? આજે તમે ગમે તેટલી લખાણપટ્ટી કરો પણ સામો માણસ નક્કી કરે કે મારે નથી આપવા. તમને ત્રણ ત્રણ કોર્ટ સુધી રખડાવે અને છેલ્લે ય ન આપે તો કોર્ટ શું કરે. સાંધા કરો....આ કરો.... કરો તમારે...પેલો કહે કે મારી પાસે છે જ નહીં તો શું આપે ? સમજાય છે ? આજે કોઈ પણ માણસ ઉપર વિશ્વાસ મૂકી શકાય એવું છે નહીં. એટલે આપણા આત્માને બચાવવાનો ને લોકપરિચય વર્જ્ય કરવાનો છે. ઓછામાં સારું જીવન જીવવાનું. અને અહીંયાથી પરલોકમાં વિદાય થવાનું.

એકદમ બરાબર બેસી ગયું તમને ? જો સાદું-સરળ-સંયમી-પવિત્ર-નિષ્કલંક જીવન જીવવાની ટેવ પાડી દો અને ઘરમાં બધાને આ પાઠ શીખવી દો તો તમે આજથી સુખી થઈ જાવ. અને જે તમારા ઘરમાં ના પાડે ને, તેને કહેવાનું કે તમે ઘરમાં રહો ને હું બહાર જાઉં છું.

આપણી સાચી વાત ઘરના લોકો ન માને તો આપણે તેને ઘરમાંથી કાઢવાના નહીં, આપણે ઘરની બહાર નીકળી જવાનું.

સત્તામાંથી : સાહેબ આપણે સંયમ.....

સંયમ નહીં લેવાનું. ચિંતા ન કરો. સંયમની વાત નથી કરતો અત્યારે. આપણે ઘરમાંથી નીકળીને શાંતિથી એક ખૂણો પકડી લેવાનો કોઈ જગ્યાએ. બે-ચાર કોથળા મજૂરી કરવી પડે તો કરી લેવાની. થોડા ચણા-મમરા આવે તો ખાઈ લેવાના. પાણી પી લેવાનું. કોઈ જગ્યાએ સૂઈ જવાનું. પણ એ વખતે તમને એમ થશે કે હાશ.

સત્તામાંથી : સાહેબ ! આપણે ભેગું કરેલું હોય એને કરવાનું શું ?

અરે, આપણે બધું ભેગું કરેલું મર્યા પછી ક્યાં આપણા હાથમાં આવે છે ? પેલું મર્યા પછી જતુ હતું, આ જીવતા ગયું. માથાફોડ મૂકો ને. તમે છે ને સમાધાન કરો. સમાધાન વિના સમતા રહેશે જ નહીં. મેં ભેગું કરેલું, મેં ભેગું કરેલું.... એ લઈ જાય. અરે ! એ લઈ જાય એનું પુણ્ય છે. તું તારે આત્માને બચાવ ને ! પૈસાને શું કામ બચાવવા છે તારે ? અને તમારું પુણ્ય હશે ને, તો બાર મહિનામાં એ દીકરાઓ પાછા આવશે. બાપા ભૂલ થઈ ગઈ. તમે કહેશો એમ કરીશું. પણ

આવો હવે તમે. આપણે આપણું પુણ્ય વધારવાનું છે. શુદ્ધિ વધારવાની છે. બરાબર છે !

સભામાંથી : અહીં તો બધું બરાબર લાગે છે. રીયલ તો કાંઈ થાતું જ નથી.

તમારે રીયલ કરવું પડશે.

સભામાંથી : સાહેબ ! આત્મામાં રહેવું એટલું શું ?

આત્મામાં રહેવું એટલે કષાયભાવથી અળગા રહેવું. સમમાં રહેવું.

ઈશુએ તેના અનુયાયીઓને શું કીધું છે, ખબર છે ? એક ઈશુના ભક્તે ઈશુને ફરિયાદ કરી કે મેં મારા શત્રુને સાત વખત ક્ષમા આપી તો પણ તે મને હેરાન કર્યા કરે છે, તો મારે શું કરવું ? ઈશુ કહે કે - તારે સાત ગુણ્યા સીત્તેર વખત ક્ષમા આપવી. એનો ધર્મ તને હેરાન કરવાનો છે, તો તારો ધર્મ એને ક્ષમા આપવાનો છે. એ એનો ધર્મ નથી છોડતો તો તું શું કામ છોડે છે ? તું ક્ષમા આપતો જ રહે. યાદ રાખજો કે અંતે ક્ષમાનો વિજય થશે. ક્રોધની હાર થશે.

સભામાંથી. : કોઈ જીવ ક્રિયા કરે ત્યારે તે હૃદયથી કરે છે કે બુદ્ધિથી કરે છે તેનો ભેદ કેવી રીતે કરવાનો ?

એ તો તમારે અંદરમાં જોવાનું, તમારા આત્માને પૂછવાનું, તમારો આશય તપાસવાનો, તમારી રુચિ જોવાની. બીજાને ભલે આપણે ન ઓળખી શકીએ પણ આપણી જાત માટે વિચારવાનું. અને બીજાને ખબર પડે કે આ માયા પ્રપંચ કરે છે તો આપણે તેને દૂરથી સલામ ભરીને છૂટા થઈ જવાનું.

44

હકીકત તો શું છે - તમે ઘરમાંથી નીકળી જશો ને તો તમને એટલી શાંતિ લાગશે, એટલી શાંતિ લાગશે કે ચાલો મોટા ભારખાનામાંથી છૂટ્યો.

સભામાંથી : તો આપણે નૈતિક જવાબદારી ભૂલી જવાની ?

કશું નહિ. માનતા નથી એની શું જવાબદારી ? જે આપણું માને નહીં એના પ્રત્યે આપણી જવાબદારી શેની ? જેને આપણી સાચી વાત માનવી નથી એને કહી દેવાનું કે તો તમે રહો, હું જઉં છું. પણ તમારામાં એટલી હિંમત જોઈએ ને ?

સભામાંથી : એનો વિવેક પણ જોઈએ ને કે તે સાચું છે કે ખોટું છે.
કોની વાત ?

સભામાંથી : જે માણસ એમ કહે કે ઘરના લોકો માનતા નથી.

હા, એની સાચી વાત હોય તો જ. એમાં સ્વાર્થનો અંશ હોય તો ન
ચાલે. ચાલો રાખીએ.... ચાલો.....

પૂજ્યના ઉસ્તાકર

- ભોદધી ભોદમાં પ્રવર્તન = સંસાર
અભોદધી અભોદમાં પ્રવર્તન = અધ્યાત્મ
- વ્યવહાર દર્મનું ફળ = લીજના ચિતને પ્રસન્ન રાખવું.
નિશ્ચય દર્મનું ફળ = સદા આત્મભાવ (નિર્ધિકલ્પ) માં લીન રહેવું.
- ભગવાનનું ઝાસન મળ્યા પછી દુઃખી થવું અશક્ય છે.
- વ્યવહારમાં કરવાપણું, નિશ્ચયમાં થવાયણું અને આત્મામાં હોવાપણું છે. Doing, Becoming, Being તેમ જ અનિનિદ્રા કરેલ છે.
- પર્યાયમાં વેરાગ્યદેહિ નથી તેો નિશ્ચયદેહિ કે દ્રવ્યદેહિ સાક્ષી નથી.
- અધ્યાત્મમાર્ગમાં ક્રિયાનું મૂલ્ય 1%, લાભનું મૂલ્ય 9% અને અજ્ઞાયશુદ્ધિનું મૂલ્ય 90% છે. પરંતુ 1% વાળી ક્રિયાશુદ્ધિ વગર 9% વાળી લાભશુદ્ધિ થતી નથી અને 90% વાળી અજ્ઞાયશુદ્ધિ આવતી નથી.
- આપણો વ્યુ પોઈન્ટ વીચારીને નુદા પડીએ છીએ પોઈન્ટ ઓફ વ્યુ વિચારીએ તે દરેકે મનને ન્યાય આપી શકીએ.

પજયના ઉસ્તાકર

- આત્મર્ષી જેરલું કોલે તેરલું મૌન
- આત્મા જ એક રગરિ રૂપે પરિગમે છે. તે વીતરાગતાની હિંસા છે.
- ગુવદયા, અનુકમ્યા વગેરે નિષેદાત્મક અહિંસા છે. પ્રેમ, મૈત્રી, વાત્સલ્ય એ વિદેયાત્મક અહિંસા છે.
- જે બીજાની ભૂલને ભૂલે એ ખરેખર ભૂલ કરતો નથી.
- મિષ્ટાદેહિને દેશઆરાધક ક્રૂપો છે જ્યારે સમ્યદેહિને દેશવિરાધક ક્રૂપો છે.
- આંતને પ્રીતકર ન હોય માત્ર સ્વજ સ્વીકાર હોય. દેહિ દ્રવ્યમાં સિવર થાય તો નિમિત્તનો સ્વીકાર થાય એ જ મોક્ષપુરુષાર્થ.
- ઈન્દ્ર-મઠીના પદ જેને એંઠ લાગે તેને સ્વરૂપની મસ્તી ચડી ગઈ છે.
- ભેદપી આલતા સંસારમાં ભેદદેહિની ગુવીએ હીએ તેની ભલેભલે ભેદાઈએ છીએ.

Overlook the event, but not book it and get hooked to it.

પૂજ્યશ્રીની શિષ્ય સંપદા

- પૂ. મુનિશ્રી સ્થિતપ્રજ્ઞવિજયજી મહારાજ
- પૂ. મુનિશ્રી પ્રશમરિતવિજયજી મહારાજ
- પૂ. મુનિશ્રી સોહંદશર્નવિજયજી મહારાજ

48

અંતિમ પ્રવચન

પૂજ્યશ્રીની ગ્રંથ સંપદા

- નિજાનંદનો નિષ્કર્ષ
- યોગદષ્ટિનાં અજવાળાં (ભાગ ૧-૨-૩)
- પરમપદદાયી આનંદઘન પદરેહ (ભાગ : ૧-૨)
- હૃદય નયન નિહાળે જગધણી (ભાગ ૧-૨-૩)
- દેવચંદ્રજી પરાવાણી (ભાગ : ૧-૨)